

УДК 343.103

О. Подобний,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНИХ УМОВ ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК НАПРЯМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Актуальність окресленого предмета обумовлюється тими обставинами, що за умов складної криміногенної ситуації сьогодення розслідування злочинів, насамперед вчинюваних організованими злочинними угрупованнями, обов'язково має здійснюватися шляхом комплексного застосування сил, засобів і методів оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності. Указані правоохоронні функції сьогодні перебувають в активній фазі реформування їх правових та організаційних основ, що обумовлює необхідність подальшого докладного наукового осмислення механізму оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження, зокрема й у площині створення його оптимальних умов.

У юридичній літературі проблематиці взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів приділялася значна увага. З позиції кримінального процесу й криміналістики вона досліджувалася В.Д. Берназом, Р.С. Белкіним, Г.Ю. Бондарем, А.Ф. Волобуєвим, Л.Я. Гордіним, А.В. Дуловим, В.П. Лавровим, І.В. Лешуковою, І.М. Лузгіним, М.А. Погорецьким, О.В. Старченком та іншими вченими [1–6]. Питанням взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими в боротьбі зі злочинністю також приділялася значна увага в теорії оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) В.М. Аتماжитовим, О.М. Бандуркою, М.П. Водьком, Д.В. Гребельським, В.Л. Грохольським, О.Ф. Долженковим, К.К. Єрмаковим, І.О. Клімовим, І.П. Козаченком, М.В. Корнієнком,

А.Г. Маркушиним та іншими авторами [7–9]. Спільна діяльність оперативних і слідчих підрозділів у боротьбі з організованою злочинністю, зокрема її корисливо-насильницькою складовою, у сучасних умовах реформування кримінального судочинства з позицій теорії оперативно-розшукової діяльності знаходила своє розкриття в останніх наукових дослідженнях [10–12].

Метою статті є обґрунтування завдання створення оптимальних умов процесу розслідування як одного з напрямів оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження, а також його деталізація.

Питання оперативно-розшукового забезпечення діяльності слідчого в спеціальній літературі інтерпретувалося досить давно [13, с. 13; 14, с. 20]. Загалом сприймаючи такі підходи, вважаємо за доцільне уточнити низку суттєвих моментів з огляду на останні законодавчі новели.

Історично ОРД була одним із засобів кримінально-процесуального пізнання, призначеним також для розширення можливостей останнього [15, с. 269–270]. З прийняттям у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [16] оперативно-розшукова діяльність фактично увійшла до складу кримінально-процесуальної в кримінальних провадженнях, за якими розпочато досудове розслідування. Це не нівелювало значення оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства, навпаки, піднесло його на якісно новий рівень,

оскільки самостійно ні слідчий, ні прокурор не можуть кваліфіковано провести жодної з передбачених КПК України 2012 р. негласної слідчої (розшукової) дії (далі – НС(Р)Д).

Відповідно до ст. 2 КПК України ОРД та кримінальна процесуальна діяльність сьогодні покликані разом реалізовувати законодавчу вимогу щодо забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду, а необхідність підвищення ролі й відповідальності кожної служби правоохоронних відомств у розслідуванні злочинів, комплексного використання із цією метою всіх сил і засобів підкреслюється в низці підзаконних нормативно-правових актів [17–18].

Хоча у відомчій нормотворчості досі активно застосовується термін «оперативно-розшукове супроводження слідства», у юридичній літературі обґрунтовано необхідність оперування терміном «оперативно-розшукове забезпечення» [10–11]. Це поняття визначено як систему заходів, переважно негласного характеру, кваліфіковано здійснюваних оперативними підрозділами під керівництвом слідчого та прокурора на стадіях досудового слідства й судового розгляду з метою створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування, припинення чи нейтралізації протидії учасників організованого злочинного угруповання виконанню правоохоронної функції держави й правосуддя, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [10–11].

У межах публікації необхідно докладно зупинитись на одному з елементів розглядуваного складного напрямку роботи оперативних підрозділів – створенні оптимальних умов повного й об'єктивного процесу розслідування.

Створення оперативними підрозділами таких умов розпочинається ще на ранніх стадіях виявлення ознак вчинення злочинів, безпосередньо реалізується в межах виконання оперативно-розшукової функції боротьби зі

злочинністю шляхом здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів щодо документування злочинної діяльності розроблюваних осіб у межах заведеної оперативно-розшукової справи. Документування за своїм цільовим призначенням і змістом вирішує завдання, що співпадають з інститутом кримінально-процесуального доказування, створює оптимальні умови наступного його здійснення після прийняття рішення про початок досудового розслідування. Від повноти й вірогідності документування багато в чому залежить також ефективність кримінального процесуального доказування. Реалізуючи вимоги Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і КПК України, документування як організаційна форма комплексного застосування оперативно-розшукових заходів забезпечує прийняття обґрунтованого рішення про реалізацію отриманих за його допомогою матеріалів шляхом початку досудового розслідування. Саме із цього моменту розпочинається етап оперативно-розшукового забезпечення процесуального доказування в кримінальних провадженнях, насамперед пов'язаних з організованою злочинною діяльністю.

Момент початку розслідування в більшості випадків пов'язується із ситуацією, коли правоохоронними органами встановлено факт вчинення конкретного злочину, однак не встановлено особи (осіб), яка (які) вчинила (вчинили) злочин. До прийняття КПК України 2012 р. саме на оперативні підрозділи покладался обов'язок щодо встановлення таких осіб, працюючи за схемою «від злочину – до особи, яка його вчинила», у межах заведеної оперативно-розшукової справи шляхом використання комплексу оперативно-розшукових заходів. Відповідно до чинного законодавства та відомчих інструкцій завдання встановлення осіб, якими вчинено конкретний організований злочин, вирішується шляхом проведення за дорученням слідчого чи прокурора НС(Р)Д профільними оперативними підрозді-

лами. Шляхом проведення зазначених дій оперативними підрозділами також вирішуються завдання визначення місцезнаходження підозрюваного, інших осіб, причетних до вчинення злочину, або таких, що стали його жертвою, розшуку викрадених предметів, цінностей, знарядь і засобів вчинення злочину.

Після встановлення події, складу злочину та осіб, якими його вчинено, з метою вирішення завдань своєчасного й повного доказування винуватості кожного з його учасників, ступеня їх зорганізованості, озброєності тощо, визначальне значення має прийняття таких відповідальних процесуальних рішень відповідно до норм КПК України, як повідомлення про підозру (ст. 276–279), визначення підозрюваним запобіжних заходів (глава 18), комплекс невідкладних слідчих (розшукових) дій та НС(Р)Д з метою закріплення наявних і відшукування додаткових фактичних даних, що мають значення в провадженні. Конкретна слідча ситуація на цьому етапі вимагає від оперативних підрозділів створення оптимальних умов для виконання відповідних процесуальних рішень і дій. Тому виникає необхідність планування й одночасного здійснення багатьох різноманітних погоджених слідчих (розшукових) дій та НС(Р)Д. З метою реалізації цього завдання в більшості випадків під час розслідування організованої злочинної діяльності створюються слідчо-оперативні групи (далі – СОГ).

Багато вчених, які здійснювали дослідження щодо організації розслідування злочинів, висловлювались із приводу необхідності закріплення в кримінальному процесуальному законі зазначеної форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під назвою «слідчо-оперативна група» [19, с. 34; 20, с. 230; 21; 22]. Водночас КПК України в трьох різних нормах передбачає можливість групової організації розслідування злочинів. Зокрема, у ч. 2 ст. 38 КПК України зазначено, що досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідуван-

ня одноособово або слідчою групою. Так само ч. 1 ст. 37 КПК України закріплює законоположення, відповідно до якого в разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретно-кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів. Стаття 571 «Створення і діяльність спільних слідчих груп» КПК України визначає конкретні механізми міжнародної взаємодії.

Варто наголосити на тій обставині, що робота за більшістю кримінальних проваджень щодо організованої злочинної діяльності здійснюється груповим методом. Тобто з метою кваліфікованого здійснення НС(Р)Д до складу слідчих груп залучаються працівники оперативних підрозділів. Саме таким чином відбувається оперативно-розшукове забезпечення розслідування злочинної діяльності конкретного організованого злочинного угруповання. Причому відповідно до ч. 2 ст. 41 КПК України працівники оперативних підрозділів під час виконання доручень слідчого, у тому числі в межах роботи СОГ, користуються повноваженнями слідчого.

Вивчення практики розслідування організованої злочинної діяльності, досвіду роботи в складі СОГ дозволяє сформулювати низку пропозицій щодо їх структурно-функціонального вдосконалення. З огляду на специфіку роботи в кримінальних провадженнях щодо організованих злочинів, що полягає в забезпеченні суворого дотримання принципів конспіративності, недопущення витоку інформації, важливим аспектом організації роботи групи є питання про поділ її членів на три рівні поінформованості про обставини розслідуваної корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності та конкретні заходи розслідування (рівні доступу до інформації). Ці рівні доступу створюються також для подолання розвідувальної діяльності як засобу протидії досудо-

вому розслідуванню, що здійснюється учасниками злочинного угруповання, та їх зв'язкам на волі.

Найвищим рівнем доступу до інформації, тобто про весь спектр діяльності СОГ, повинні володіти особи, залучені до роботи її штабу. До штабу мають входити старший слідчої групи (відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України), керівник оперативного крила групи (як правило, на рівні керівника чи заступника керівника відповідного оперативного підрозділу) та найбільш досвідчені працівники оперативних підрозділів. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 37 КПК України постає, що до штабу СОГ має входити прокурор або група прокурорів зі старшим прокурором такої групи. Згідно з положеннями КПК України прокурор чи група прокурорів у складі штабу, виконуючи функцію нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування, здійснюють процесуальне керівництво ним. Вони, безперечно, мають більші повноваження, ніж формальний керівник СОГ – слідчий (ч. 2 ст. 36 КПК України). На нашу думку, це суттєва проблема, вирішення якої залишається завданням науки, практики правозастосування та законодавця. Водночас не бажано перевищувати загальну кількість осіб, залучених до роботи штабу (6–7 працівників), проте в кожному випадку склад штабу СОГ визначається його керівником з огляду на конкретні обставини кримінального провадження, ступінь його складності та кількість епізодів, що розслідуються.

Наступним рівнем поінформованості про обставини вчиненого злочину й заходи, що вживаються з метою його розкриття, у складі СОГ повинні володіти особи, які залучаються до роботи в підгрупі з відпрацювання конкретної інформації в справі або окремих висунутих версій. Керівник СОГ має дозувати інформацію, що надається працівникам, залученим до роботи цієї підгрупи, у межах, необхідних для якісного виконання конкретних завдань і відпрацювання окремих версій, передбачених

планом роботи. До складу такої підгрупи входять слідчі, яких залучає до роботи керівник СОГ шляхом винесення відповідної постанови, а також працівники зазначених оперативних підрозділів. Загальний склад цієї групи, як правило, не має перевищувати 10 осіб. У разі виникнення потреби розширення кола членів групи під час відпрацювання додаткових версій або після того, як встановлено винних осіб, склад групи може бути розширено шляхом винесення додаткової постанови слідчого про зміну складу СОГ.

Працівники корпусу раптової дії поліції чи іншого спецназу, які залучаються до роботи СОГ, складають групу приданих сил. Ця група має найменший ступінь поінформованості про обставини вчиненого злочину й заходи, що вживаються під час його розслідування. Вказані працівники безпосередньо беруть участь у проведенні за розробленими планами тактичних операцій, надають допомогу під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, здійснюють фізичну охорону учасників кримінального судочинства та діють на основі інформації, що надається їм керівництвом СОГ під час ретельного інструктажу.

Окремим напрямом створення оптимальних умов повного й об'єктивного процесу розслідування в межах оперативно-розшукового забезпечення кримінальних проваджень варто визнати забезпечення практичної реалізації використання конфіденційного співробітництва як НС(Р)Д, передбаченої ст. 275 КПК України. Ця складна проблема на сучасному етапі розвитку оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, безумовно, потребує окремої докладної інтерпретації.

Розглянуті положення дають змогу зробити висновок про те, що створення оптимальних умов процесу розслідування є одним із напрямів оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження, що містить у собі такі елементи:

1) оперативно-розшукове документування ще до початку кримінального провадження;

2) проведення за дорученням слідчого чи прокурора комплексу негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення осіб, якими вчинено злочин, інших причетних до нього осіб, визначення місцезнаходження підозрюваного або осіб, які стали його жертвою, розшук викрадених предметів, цінностей, збрарядь і засобів вчинення злочину, встановлення слідів злочину;

3) інформаційну підтримку прийняття таких відповідальних процесуальних рішень, як повідомлення про підозру та визначення підозрюваним запобіжних заходів;

4) практичну реалізацію використання конфіденційного співробітництва як негласної слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. 275 КПК України.

Створення оптимальних умов процесу розслідування багатоепізодних, складних або пов'язаних з організованою злочинною діяльністю кримінальних проваджень можливе лише під час застосування групового методу організації розслідування у формі слідчо-оперативної групи.

Ключові слова: оперативно-розшукове забезпечення, кримінальне провадження, оптимальні умови розслідування.

Створення оптимальних умов процесу розслідування обґрунтовується як один із напрямів оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Доведено, що створення оптимальних умов процесу розслідування як напрям оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження у своїй структурі містить такі елементи: оперативно-розшукове документування; кваліфіковане проведення негласних слідчих (розшукових) дій зі встановлення осіб, якими вчинено злочин, розшуку викраденого, збрарядь і засобів вчинення злочину;

інформаційну підтримку прийняття відповідальних процесуальних рішень; практичну реалізацію використання конфіденційного співробітництва як негласної слідчої (розшукової) дії.

Создание оптимальных условий процесса расследования обосновывается как одно из направлений оперативно-розыскного обеспечения уголовного производства. Доказано, что создание оптимальных условий процесса расследования как направление оперативно-розыскного обеспечения уголовного производства по своей структуре содержит такие элементы: оперативно-розыскное документирование; квалифицированное проведение негласных следственных (розыскных) действий по установлению лиц, которыми совершено преступление, розыску похищенного, орудий и средств совершения преступления; информационную поддержку принятия ответственных процессуальных решений; практическую реализацию использования конфиденциального сотрудничества как негласного следственного (розыскного) действия.

Creating optimal conditions for the process of investigation is justified as one of the areas of operational-search software of criminal proceedings. It is proved that the creation of optimal conditions for the investigation process the direction of operatively-search maintenance of criminal proceedings in its structure contains the following elements: operational-investigative documentation; qualified conducting undercover investigation (search) actions to identify those who have committed crimes, the search for the kidnapped, the instruments and means of committing crimes; informational support to decision-critical procedural decisions; practical implementation of the use of confidential cooperation as a covert investigative (investigative) action.

Література

1. Бондар Г.Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / Г.Ю. Бондар ; Нац. ун-т внутр. справ МВС України. – Х., 2004. – 230 с.
2. Волобуєв А.Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів / А.Ф. Волобуєв // Форум права. – 2006. – № 1. – С. 16–19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2006_1_4.pdf.
3. Гордін Л.Я. Кримінально-процесуальні проблеми створення та діяльності слідчо-оперативних груп : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Л.Я. Гордін ; Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 23 с.
4. Лешукова І.В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / І.В. Лешукова ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 217 с.
5. Погорецький Н.А. Взаимодействие следователя и органа дознания в процессе расследования преступлений / Н.А. Погорецький // Весы фемиды. – 2000. – № 3–4. – С. 205–212.
6. Старченко О.В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / О.В. Старченко. – Донецьк, 2006. – 220 с.
7. Водько Н.П. Организация комплексной борьбы с рецидивной преступностью (на материалах оперативных аппаратов милиции и исправительно-трудовых учреждений) / Н.П. Водько. – К. : РИО МВД СССР, 1981. – 160 с.
8. Грохольський В.Л. Організаційно-правові засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю : [монографія] / В.Л. Грохольський ; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 312 с.
9. Ермаков К.К. Взаимодействие и координация в органах внутренних дел : [лекция] / К.К. Ермаков. – М. : Высшая школа МВД СССР, 1991. – 24 с.
10. Подобний О.О. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-наслідницькою організованою злочинністю : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / О.О. Подобний ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – О., 2014. – 468 с.
11. Подобний О.О. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження про корисливо-наслідницьку організовану злочинну діяльність / О.О. Подобний // Форум права. – 2013. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_52.pdf.
12. Тарасенко Р.В. Безпека учасників кримінального судочинства: кримінальні, процесуальні та оперативно-розшукові основи : [монографія] / Р.В. Тарасенко. – О. : ОДУВС, 2015. – 510 с.
13. Хомколов В.П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: системный подход / В.П. Хомколов. – М. : Закон и право ; ЮНИТИ, 1999. – 191 с.
14. Рябков Е.М. Правовые, организационные и тактические вопросы оперативно-розыскного обеспечения предварительного следствия по преступлениям, совершенным группой лиц : дисс. ... канд. юрид. наук / Е.М. Рябков. – М., 1990. – 200 с.
15. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс ; ЛТД, 2007. – 576 с.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 394-VIII (станом на 13 травня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
17. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 серпня 2012 р. № 700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaimodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>.

18. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України від 10 червня 2011 р. № 317/235 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11>.

19. Берназ В.Д. К вопросу о понятии «организация расследования преступлений» / В.Д. Берназ // Актуальные проблемы организации расследования преступлений. – О. : Одесский институт внутренних дел, 1996. – С. 33–39.

20. Аленин Ю.П. Теоретические и практические основы раскрытия и расследования очагов преступлений : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный про-

цесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Ю.П. Аленин ; Юрид. ин-т Одесского гос. ун-та им. И.И. Мечникова. – О., 1996. – 453 с.

21. Кузьмичев В.С. Организационно-тактические условия расследования тяжких преступлений / В.С. Кузьмичев // Тактика, методика и психология расследования тяжких преступлений. – Волгоград : ВСШ МВД России, 1994. – С. 23–27.

22. Подобний О.О. Груповий метод організації розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством / О.О. Подобний // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 грудня 2012 р.). – О. : ОДУВС, 2012. – С. 203–205.

